

ՈՒՄՈՒՐԸ ԲՈՒԹԵՂԱՅՑԻ ԿԻՄ ԴԱՅՅԸ ՇԱԶԻՐԻ

[illegible]

ኒኮሎሲ-2381

LLOYD SUSSE

ԹԷՂԻՆԻ ԿԱՆԻ 23

ԱՉԴԱՅԻՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Երեկ Ազգ. Ընդհ. Ժողովը գումարներով և համաժամանակ քուէարկութիւնը կատարուելով, հետեւեալ 10 տնօրէնք...

- Մեծ. Յարութիւն էֆ. Գաբուման. 61
Մանուկ Մանուկեան 60
Թակոբ խաւանեան 56
Սարգիս Արապեան 43
Սիմոն Նորաւանկեան 42
Գողոս Ժամակոչեան 41
Սիմոն Միքայէլեան 40
Ասապայ Իկիւպաչեան 38
Ստեփան Խնդերեան 35
Միքայէլ Մամիկոնեան 35

ԹԵՐՃԷՄԷ

Մանգուկներն 2580 (ինճի նիւսխսխստէն պագընէ)

«Իրանը հարաւոր իթմէքը սէլահիյ-յէթի գօնկրէյն տարտ օլմագտա օլ-տուղու կիպի, նէ գտտար տակէր ետ-զըլմագըլա տախի գօնկրէ գարար վիրմէքտէ իտի իսէ տէ, իւ իճրաեա կէլաիկինաէ, գուտրէթի եէթիլմէքտէ...

«Մալիյէ ճիհէթիլէ տախի տյի հալ վուգու պուլմագտա իտի. չէօյլէ քի, կէրչի գօնկրէնի մագէ քէստիր, մէկէ հագգը վար իտի իսէ տէ, մէյ. տախտա մագէ քէստիրէնէք պիր աօ. լար պիլէ եօգ իտի. վէ կէրչի գօնկրէնի...

ճէ պիլէ թէտիյէ իտէմէմիշ իտի. վէ հալիլէ տէ, էօյլէ պիր իթիպարաղ հալ չօգըլագ տէվմա իտէմէք իտի.

«Խորհրդէ տախի գօնկրէնի գուվ-վէթի, պիր սուրէթի հագգըգտաէ պու-լունմագտա տէյիլ իտի. Գօնկրէ մէճ-լիտի, վագտա Յրախա իլէ վէ Հօյն-տա իլէ մուհէտէյէ կիրչիյիլ իտի, լա-քին պիր կիւն գօնֆէտէրախիտառն պիր իշալէթ գօլգըլա տա իճրաեա մուխալիֆէթ իզհար իլլէմէք իսթէտի-կինաէ, էօնիւնիւ տլմագըլգ իշին պիր չարէ պուլունմագտա տէյիլ իտի, Հէր իշալէթ կիւնիւք հուգուգուկու վէ տախիլ թարիֆա թարիֆի սէլահիյ-յէթիլէ քէնաույէ սագըլմագտա օլ-տուղունառն, թապիթիլլէ տլաէ քէն-տինէ պիր կիտիշ հուսուլէ կէլմէքտէ իտի.

«Էվվէլ էմիրտէ պուլ թէհիլէքէլէր կէօրիւլմէմիշ տիր, չիւնքի, իւթի-լալէն իւք կիւնիլէրինաէ հէրքէս զայ-րէթէ կէլմիշ օլտուղունառն, օլ ճի-հէթիլէրճէ գօնուկարա մալիք օլմագ-ըլը պիհուաէ պիր չէյա տառ իլլէմիշ իտի.

«Օլ հէնկեամաէ պաշգա պիր ֆէ-նալըգ տահա գուհուր իթմիշ իտի, չէօյլէ քի, գօնկրէնի սղալարընըն չօ-ղու էքսիլիվի իտի, մէսէլա վաշինկ-թըն մուհարէպէյէ կիրմիշ օլուպ, վէ տիկէրէլի վէ հաթթա իշէ եարառան-լարտան չօգըլըգ տախի, քէնտի իշա-լէթիլէրինէ կիրմիլիլէր իտի. չիւնքի, հէրքէս իշին քէնտի էշալէթիտէ քէն-տի հիւքիւլմէթիլէրինէ թապիթ իթմէք-լիք, վէ տախիլ նիզամիսմէլէր թէր-թիլ իլլէմէքլիք, ֆէտէրախիտա գօնկ-րէնիտէ սղա օլմագըլգտա զիեառնէ հօշ վէ ֆայիտէլի կէօրիւլմէքտէ օլ-տուղունառն, մէրգուլմա երեւիւր. խաշիւր տախի, տյի տուլղուեա ի-թաթի իթմէքտէ իտիլէր, նաալ քի ճէֆֆէրըն քէնտի մէմէքէթի օլաւն վիրճիւրիտա կուվէրնէօր օլմուշ, վէ քեաֆֆէլի գաւուկ վէ նիզամիլընը իտի հիլլէմիշ տիր. 1777 սէնէսի սօնլա-րընտա, վէ 1778 սէնէսի իպթիտալա-րընտա, գօնկրէտէ եալընըլ երկիրմի իքի չէֆէր տգա գալմըլ իտի. Մէգ-քիւր մէհիլիսի տալա թէհիսիլի գալ-մաաղըլընտա, տիւէլի սայիրէ Ամէրի-գա հիւքիւլմէթի տիմէքլէ, եալընըլ վաշինկթընը թաւըմագտա իտի, վէ մէրգուլմ իսէ օլտուղունա հէմ սէրա-կէրիք իթմէքտէ, հէմ տակէրի նի-զամընա գօլմագտա, վէ հէմաէ տա-կէրէ տալիր հէր չէյի տիւշիւմէքտէ օլտուղունա պաշգալմէրգուլմա քէն-տի մէքթիպըլընտառն տնլալըլըլը-նա կէօրէ, տալիմ ղն իւշ գըթա ի-եալէթ իլլէ մէքթիպըլմագտա, մու-գալէլէլէրէ կիրիւլմէքտէ, վէ էշէտի իհթիեաճը օլտուղունառն, իմառառ ու մուսվէնէթիլիլի տրամագտա իտի.

«Գօնֆէտէրախիտառն պուլ հալիլ, քեաֆֆէլի տօթլարընըն, վէ տէլ-խուսուս Ալէքսանդր Համիլթընէն էն-տիշէսինի մուհիպ օլմագտա իտի.

«Վագտա նիթիլմա պուլ կիւն մէր-գուլ Համիլթընըն թէհէմէյի հալիւ-ալն պահա իթմէք տէյիլ տիր, լաքին, եալընըլ չու գառարը սէօլլէմէք իս-թէրիմքի, մէրգուլմ հէր ֆէնալըլը կէօրէն, վէ տէֆի չարէսինի տիւշիւ-նէպիլէն էն զիեառնէ ֆէթիլէ երպալը բօլիթիպըլարառն պիրի իտի.

«Համիլթընըն էֆէքալարընը պիւ-մէքլէքտէ իքի տիւրիւ մէնֆաթի վարալը, չէօյլէ քի, մէրգուլմ վա-շինկթընըն եալընըլ տօթթու օլմառըլ, իլլա ագըլ հօճապը տալի օլմուշ տուր.

Թարիլէրաէ, պուլ իքի գաթլար պէյնիտէ տէրքեար օլառն տօթթուլագ վէ մուարիֆէ կիպի թաթլը վէ թէէ-տիրի պիր հալ կէօրմէմիշիմ տիր. Ազլ ու քէմալէթ, վէ սիւնէ վէ մ.վգընա պիւլիւքլիւք վաշինկթընա օլտուղու-հալաէ, վալիտէ թարաֆընառն Յը-րախըլ օլաւն Համիլթընառն տախի պիր զայրէթի թապիլ վէ պիր քէսկին ֆի-քիրիլիք մէվնուա պուլունմուշ տուր. չէօյլէ քի, Համիլթընըն էլիւնաէ հէրնէ գառար պէօլիք մէսնէթլէր եօգ իտի իսէ տէ, հէր չէյաէ բէք տէրին տիւ-շիւնիւր պիր զաթ օլտուղունառն, վէ քէնտիտէլ պուլունմառն խաալէ տա-լի վաշինկթընառն պուլունմուղուն-առն, պուլունմառնի պիր տրառն կէ-լէրէք ագըլ ագըլա վիրտիքլէրինաէ, լալըլ կէլէն քէմալէթ հուսուլիլէն տա-լիմա նալիլ օլմալիլիլէր տիր. Սոյ քի հէր չէյի էվվէլա Համիլթըն տիւ-շիւնմէքտէ, վէ ժէնէրալա եաղարագ-իճրաալընը թալալ իլլէմէքտէ, վէ մէր-գուլմ տախի տալիմա ըույի մուվաֆա-գաթ կէօթէրմէքտէ պուլունմուշ տուր. վաշինկթընառն պիր աղ զիեա-տէ ինկիլիթ թապիթը աղըլըլըլ պուլ-լունմուղունառն, կէրչի Համիլթըն թարաֆընառն գուհուրա կէլէն պիր էֆէքառ իճրաալընըն պիւլիւք կիւն-լիւք կէօրաիւկիւնաէ, պիրառն պիրէ գօրգու վէ էնտիլէ կէօթէրմէքտէ իտի, լաքին տրառն պիր գալ յալ կէլաիքալէն, վէ պիր էյի տիւշիւն-տիւքալէն սօնրա, քէնտի նաալհաթ. հըսը էֆէքալընը քեալիլէն գապուլ իլլէմէքտէ իտի. վէ իշթէ վաշինկթը-նըն տա աղալէթի պուլ պապտէ իտի. չէօյլէ քի, պիր քէրրէ պիր էֆէքառառն տօղըլըլագ կէօրաիլիլաէ, տրթըգ-առն իճրաալընառն կէրի տէնմէքլիք տնըն իշին տէյիլ իտի. ըույի ճիհէն, տնըն կիպի պիւլիւք միւրաալը, հաա-առն զիեառն սէպալըլ վէ մէթալէթ-լի տաալ, բէք աղ տէֆա կէօրէպիւ-միշ տիր. չիւնքի վաշինկթըն պիր չէյի էյի տիւշիւնիւպ վէ էյիէն գառար վիրտիքալէն սօնրա, տրթըգ-առն իճրա-իթմէքլիկ, կէրէք Ալլահա վէ կէ-րէք զամիլըն, քէնտի հագգընտա պիր պօրճ տառ իթմէքտէ իտի. Մէրգուլմ, պիր քէրրէ պիր չէյին իճրաալընը նի-յէթ իլլէտիքալէն սօնրա, հէր պէլա վէ թէհիլէքլի թէքէլէյիպ կէլմէքտէ իտի, վէ իշթէ պուլ սէպէպէ մէպնի տէրիմ քի, պուլ իքի գաթլարըն հագ-գընտա քէսպի մալիւմաթ վէ միւթա-լառ իթմէքլիքալէ պիւլիւք մէնֆաթաթ վարալը, վէ քիմաէ պուլունմա պէյնիլ-տէ տէրքեար օլմուշ օլառն եաղընըլըլ չիմալիլէ գառար լալըլըլըլ պիւլալիւր-մէմիշ տիր. պուլունմառն պիրի, ագըլ ու ֆիքիլ մագաթընտա օլտուղու հալ-ալէ, տիկէրի տախի ըուհ վէ գօլ մա-գաթընտա օլմուշ տուր.

«Համիլթըն, 1778 սէնէսի իեառը-վարըն 13 իւնաէ Ժօրժ Գլէնթօն եաղ-տըլը պիր մէքթիպըլունառն, գօնկրէ աղալարընըն պիրէր պիրէր աաղըլմա-սընտառն, վէ էվրօպա իլէ միւքեալէ-մէ վէ միւնապէպէթ կիրիւլմէքլիք խու-սուսուկուն պիր զարիպ հալ քէսպ իլ-լէմէսինառն տալալը, իզհարը էսէֆ իլլէմէքտէ տիր. չիւնքի, օլ հէնկեամա տէ մէմալիք զայրէթալէն տիւշիլէք գաթիլ իւլիմ օլմառա վէ մուհարէպէ քէնտի թարաֆըլընտա ֆէնա կիթ-մէկէ պաշալարըլ կիպի, տիւէլի սա-լիրէ տալի, Ամէրիգա հիւքիւլմէթի տիմէքլէ քիմի թաւընաաղընը չալըր-մըլ, վէ Յրախա եալընըլ Յրախալիլ

մէյառնառն կէօրէպիլմիշ, վէ Ամէրի-գա քէնտի իթիֆագալըլըլըլա վէ եալառն քէնտի իշինաէ պիրէր պաշ չէքմէքլիկէ չըգըլարագ, խաալապ երիւթ թուլմագտա պուլունմուշ տուր.

«Արաառն պիր աղ վագըլ կէլաիք-ալէ, եալի 1778 սէնէսի սօնլարընտա, վէ սահմանադրութիւնու հօնֆէտէ-րաալիլ պէյնալէրի գապուլ վէ թաա-աիգ օլունմուղու հէնկեամառն եաղը-մըլ օլուպ, վէ զիեառնսիլլէ տիգգա-թա վէ միւթալաառն շարառն պիր մէք-թուպ կէօրմէքտէյիլ, Մէգըլըլ մէք-թուպ, ժէնէրալ վաշինկթըն թարա-ֆընտառն, վէրճիւնա էյալէթի միլլէթ մէհիլի ըյիլիլ Պէնեալմէն Հօրիսօն եաղըլմըլ ալը քի մէրգուլմ Հօրիսօ-նու հալաալը ժէնէրալ Հօրիսօն, 1841 սէնէսինառն ըյիլիլ ճիւսուրիլլէթի միւհթէմէալի Ամէրիգա օլմուշ, վէ պիր ալ սօնրա վէֆաթ իթմիշ տիր.

«Վաշինկթընըն մէքթիպըլըն-առն պիր իքի գըլթալընը պուլ կիւն-տիգէ օգուլմագ իսթէրիմ, վէ մէգ-քիւր մէքթիպըլար հագգընտա իլլա-հաթ վէրմէքլիկէ հաաթ կէօրմէլիպ, եալընըլ օգուլմագլա իքթիֆա իտէ-րիմ, վէ սէվէրէք օգուլարալ, չիւնքի վաշինկթընըն պէլալէթի հաալէնիլ պիւլմառնառն միւշահէաէ օլունմագառ-ալը: Կէրչի ժէնէրալ էհիլ գալմէլէր-ալէն պիր զաթ տէյիլ իտի, լաքին, քէնտի եաղըլարընտա օ գառար է-սէրի ագը ու տիրալէթ վէ զայրէթի վաթառն վէ ֆալիլէթ կէօրիւլմէքտէ տիր քի, սահիհէն օգուլմագլըլըլ շա-յէսթէ տիր. Ամէրիգալըլար պէյնիլ-ալէ նիֆագ ըուհու հիւքա իթմէքտէ օլմառ, վէ մէմալիլիլ խաալապ երիւթ թէսալիլիլիլ մուհիպ օլաուղու կէ-պի, միւլալիլլէյիլ զաթը մուսաղալըն տալի տյի տէրէնէաէ էսէֆիլի տա-վէթ իլլէտիկինառն, քեաֆֆէլի Ամէ-րիգա վաթառնըլմէլէրինէ կէրչի իմ-աառ ու մուսվէնէթ տալէթի օգու-մուշ տուր, լաքին հալըլ քի, նիտա, սընը տիրիլլէն օլմալըլ տըր.

(Տէվմիլ)

Միլլէթնէ պիր մաառնառն տալալը տիւնքի կիւն թարաֆըլըլ պիր մէք-թուպ եաղարագ մալիւմաթ իսթէյէն զաթ խապէր վիրիլիք քի, էկէր միւ-լէթալէ գուհուրա կէլմէքտէ օլառն ֆէ-նալըլարըն էօնիւնիւ տլմառա, վէ եալառն թագալիլիլ վէ գապուլմագառն պուլունմալըլըն ճէգալընը թէթիլիլ իթմէյէ նիլլէթ վէ գուարէթլէրի վար իսէ, նէ լալըլ էօյլէ ուղագլարա կիթմէք, կէօլլէրի էօնիւնաէ երիւ-լէրնէ գալմալ չէյլէր վարալը.

Նաալը քի չու տիլառնէք մէքթիպ-առն տնլալըլմագառն տըր, իզմիր եա-ղընընտա վագը Գաաթթալ նամ գա-րիլէ Հոյ սէքէնսինառն պաղըլ գաթ-լար իլէ, իզմիր տէլիգալըլարընտառն տալի պաղըլար պիլիթիթիթագ, զալ-րէթի միլլիլ տիլլէյիլ տէվէնէրէք Նարիկեան իսմինաէ պիր ուլալիլիլ թէշէլիլլէ, վէ պէշ աղաառն միւլէթ-թէպ պիր տէ իտարէ ճէմիլլէթի թալ-սիսիլլէ, մահէլլի մէգալուր գըլ վէ էրքէք սիւպիւն մէքթիպիլիլ իմաառ վէ մուսվէնէթէ հիմմէթ լալըլէր.

Մէգըլըլ մէսէրէթպալալ մէքթու-պուլ պիլգէ եաղառն միւհթէրէմ զաթ, օլ պապտէ քէնտի մէսէրէթ վէ թէ-չէքըլէրինի տէնէն թագալիլ իլէ պէ-րապէր, հագգըլ մեհիլիտէ տալիլ, մէքթիպէ զայրէթիլիլ ճիհէթիլլէ

լան օդէն առնելու իրենց կարևոր
տարրն, որով և արիւնք չ'կարենալով
լիովին վերականգնանալ, մէկ խոս-
քով՝ շնչառութիւնն արգիւտելով՝
խեղդում կը պատճառուի: Սոյնը կը պա-
տահի նաև թոքերու և կոկորդի ու-
րիչ հիւանդութեանց մէջ:

Մահը սրտէն է, կ'ըսուի, ամեն
գամ որ արեան շրջան խանգարում
մը պատճառի: Այսպէս օրրաբ, որ
գլխաւոր գործարանն է արեան շրջան
երբ հիւանդութեամբ մ'ախառնորի և
նորա մասունքը աւերին, երբ երակմը
պղծելով արիւնը աւառ դուրս հոսէ,
և կամ նոյն իսկ արեան շրջանը ա-
ռանց խանգարում կրելու, օոյն այս
տրիւնը ապակաշի թունաւոր նիւթ մը
պատահմամբ իւր մէջ ընդունելով,
վերջապէս երբ որ և իցէ պատճառաւ
մը արիւնը ուղղակի արգիւտուի հիւս-
ուածները սնուցանելու, մահը անմիջա-
կան հետեւանքն է սոյն խանգարման:

Մահը ուղղիցէն է, կ'ըսուի, ամեն
անգամ որ թոքերը և սիրտը իրենց
առաջը կ'ապրանք, և անվթար պաշ-
տամանքը մէջ ըլլալով հանդերձ, ու-
ղիւղը չը կարենալ կատարել իւր պաշ-
տանքներն, սոյն գործարանին վրայ ար-
գելիչ պատճառ կամ հիւանդութիւն
մը գտնուի: Վասն զի ուղիցէն որ կը
կառավարէ ամբողջ կողմութիւնը և
ամէն գործարանաց պաշտանները, Այս-
պէս թէպէտ սիրտը և թոքերը չունե-
նան իրենց հիւստեանց մէջ թխտ մը
կամ աւերում, բայց միւս կողմանէ
ընդհը բորբոքելով՝ կամ ուրիշ կեր-
պով մ'ախառնորելով՝ անկարող ըլլալ
առաւ իւր հոսանքները ամեն գործա-
րանաց, այս վերջիններն ալ կը դադ-
րին գործելէ և մահը չուշանար հաս-
նելու:

Վերջապէս մահը կը պատահի միայն
հասակի երկարակեցութեամբ, որով
անհամար ալ ևս կը կորսնցունէ կեն-
սական զօրութիւնն, և անկարողու-
թիւն կուգայ ամեն գործարանաց վրայ
հաւասարապէս իրենց պաշտանները
կատարելու:

Ինչպէս տեսանք մահուան կերպե-
րը սակաւութիւն են և միայն գլխաւոր
գործարանաց աւերումներն են որ զայն
կը պատճառեն, ալ սակայն խիստ
դիւրաւ և բազմադիմի տեսակներով
կ'աւերին սոյն գործարաններն, որով և
կը բազմանան մահուան պատճառե-
րն և մեք զանաք կը տեսնեմք այն
բազմութիւ հիւանդութեանց մէջ, որք
աղետներով կը լեցնեն մարդկային
կեանքը:

Հետաքրքրական է արդարեւ դիւ-
նալ թէ որոնք են այն օխտերը որք
յաճախ կը կարճեն մարդկային կե-
նաց ընթացքը, թէ որչափ են նոքա
և թէ որոնք կը պատահին աւելի յա-
ճախ, և որոնք հազիւ: Բայց երկար
կըլլայ հոս մի առ մի թուել սոյն բազ-
մապիսի ախտերն որք կը առաւապե-
ցնեն զմարդկութիւնը. բաւական է
միայն առն նոցա գլխաւորաց հաշիւն
Առողջաբանք սոյն հաշիւներն կառա-
վարութեանց ծննդոց և մահուան ար-
ձանագրութեան առաւորներէն կը քա-
ղեն: Հոս կը դնեմք Անգլիոյ ժողո-
վրդոց, 1838էն մինչև ցվերջ 1842 տա-
րւոյն, 5 տարուան մէջ պատահած մահ-
ուան հաշիւն, զոր Մ. Դուրէն իւր ա-
ռողջաբանական տարեգրքոց մէջ յայտ-
նած է:

Անգլիոյ մէջ պատահած է. 5 տա-
րուան միջոցի մէջ 1,734,435 մահ. այս
թուոյն մէջէն 297,300ը թոքախտի հիւ-

ւանդութեամբ մեռած են, 82,665ը
թիֆոսէն, 57,165ը բւնի մահուամբ (անձ-
նապաշտութիւն, մարդապաշտութիւն,
թունաւորել ևն.), 45 036 ծաղիկի հի-
ւանդութեամբ և 18 021 յանկարծա-
կան մահ: Իսկ մնացեալ թուոյն մէջն
են մարդկային ազգի միւս բոլոր ախ-
տերն ու հիւանդութիւնները:

Ուրիշ երկրներու և ուրիշ ժամա-
նակի մէջ կատարուած հաշիւներն գը-
րեթէ նոյն համեմատութեամբ ար-
դիւնք մը կը ցուցնեն, որով կրնամք
ըսել թէ մահ պատճառող հիւանդա-
թիւններն գրեթէ մի և նոյնն են միշտ
և մի և նոյն թուով:

Հակառակ կենաց և մահուան ահա-
գին և ներհակ տարբերութեան, յա-
ճախ այնպիսի վիճակներ կը պատա-
հին յորա դժուարին է զանազանել
կեանքն ի մահուանէ, զի կը պատա-
հի երբեմն որ կենաց յայտարար ամեն
նշաններն վարկեան մը դադրին և
նշարուի երեւութական մահ, մինչ-
դէս կեանքն լուին և անշարժ կը շա-
րունակէ մեղմիկ յառաջ վարել գործա-
րանաց մէջ: Այս կը պատահի յաճախ
դաւկացման, մէկ քանի շրջանի պա-
տահարաց, շրտմոյն խեղդման և ուրիշ
խիստ բազմութիւ դիպուածոց մէջ:

Որչափ հետաքրքրեմք բոլորից զննու-
թիւնները, և քննեմք նոցա մահա-
գինին դիտողութիւններն, այնչափ
լաւ կը համոզուինք, որ կենաց և մահ-
ուան մէջ եղած տարբերութիւնն շատ
անգամ այնչափ փոքրիկ և այնչափ
աննշան կը լինի որ զննութեանց և
գիտութեանց և ոչ մէկ լուսով իսկ
կարելի չէ զայն ճանչալ. ուստի իրա-
ւացի և բանաւոր չէ դատել իսկոյն
աննշանաց մարմին մը և թողուլ զայն
մեռած կարծելով: Որչափ աննշա-
նայ գիտելներ ի կեանս կոչուած են
երկար ժամանակեայ խնամք, մահա-
ւանք երբ օոյն երեւութական մահը
խեղդման մը արդիւնք եղած է: Պէտք
չէ ուրեմն իսկոյն թաղել աննշանաց
մարմին մը, և խոհմութիւն է պահել
մեռաւ մը երկար ժամանակ, Գերմա-
նիոյ մէջ հիմա յատուկ շէնքեր կան
մահապաշտութեամբ, ուր ամեն մեռեալը
կը տարուին և որոշեալ ժամանակ մը
հոն մնալով մասնաւոր քննութեանց
կենթարկուին թաղուելէ յառաջ:
Գաղղիոյ մէջ չիկան սոյն հաստատու-
թիւնները, բայց հոն ևս օրէնքը կ'ար-
գելու մեռեալ մը թաղել, եթէ առ-
նուառն քսան և չորս ժամ անցած չէ
մեռեալ կարծուած վարկերին վրայ:

Նշուած ժամ: Մահուան նշաններն կրնան
սեպուիլ նախ ընդհանուր անշարժու-
թիւն մարմնոյ, դադարում օրտի առ-
րովման, շնչառութեան և զգայութե-
ան կարողութեանց, Բ. դիմաց այն
մասնաւոր կերպարանքը որ յատուկ
է մեռելոյն. Գ. գունատութիւն մոր-
թոյ: Գ. անթափանչութիւն ձեռաց,
որով անտես կը լինին մորթին տակի
երակներն: Ե. աչաց սեւերն կը կորսն-
ցունեն իրենց թափանցիկութիւնն ու
պայծառութիւնը: Զ. ստորին ծամե-
լին կը թուլանայ և կը բացուի: Է. բը-
թամաճը ինքնին կը ծռի արիւն մէջ:

Այս նշանները կը նշարուին նոր
մեռեալ անձի մը վրայ, բայց ժամա-
նակ անցնելով ուրիշ նշաններ ալ կու-
գան յայտնուելու. ինչպէս է մարմնոյն
սառիլը, դիակիմը յատուկ պնդու-
թիւնը, որով մարմինը կը կորսնցնէ իւր
առնձգութիւնը, երբեքական ազդե-
ցութեան տակ մարմնոյն անգրգռելի
վիճակը, վերջապէս մարմնոյն հոտիլը:

Բայց, ինչպէս ըսինք, օոյն ալ և
այլ նշանները բաւական չեն ապահո-
վելու թէ սառելի մեռած ըլլալ ան-
նշանեալ մարմինը, և կրնան նոքա
նշարուել անձի մը վրայ որոյ գործա-
րանաց մէջ կեանքը լուին կը յառաջէ:
Պ. Պուշի իւր Նշան և մահուան
եալ գրքին մէջ օոյն ալ և այլ փոփո-
խութեանց վրայ իւր դիտողութիւն-
ները յայտնելէն վերջը կըսէ թէ մահ-
ուան ճշգրիտ նշան միայն սրտի առ-
րովման դադարումն և մարմնոյն հո-
տիլն է, միւս անշանք ալ կրնան նշ-
արուել անձի մը վրայ որ մեռեալ
կարծուած է, բայց իրականապէս մեռ-
եալ չէ:

Հասակի և մահուան վրայ այսչափ
խօսելէ վերջը աւերող չէ մէկ քանի
վիճակագրական տեսութիւններ հոս
մէջ բերել ալ և ալ երկրի բնակչաց
քանակութեան նկատմամբ, ինչպէս
նաև մարդկային կենաց առողջութեան,
ծննդոց և մահուան համեմատական
քանակութեան և մարդկային ազգին
աման և բազմանալուն նկատմամբ:

Մարդիկ միևնոյն քանակութեամբ
տարածուած չեն ալ և ալ երկրի վը-
րայ: Մինչդեռ եւրոպոյ շատ քաղաք-
ներն մարդկամբ ճոխացեալ են, միւս
կողմանէ Ասիոյ և Ափրիկէի շատ գա-
ւառներն ամայի են և անմարդաբնակ:

Այլ և ալ երկրներու վրայ շին-
ուած վիճակագիրներն կը ցուցնեն թէ
երկրի մը բնակչներն ուղիղ կը հաս-
նաւորեն նոյն երկրին հարստութեան,
արգասաւորութեան և հարաւորա-
րածութեանը հետ համեմատելով ա-
մենէն բազմամարդ գաւառն է Եւրո-
պոյ, և եթէ հարկ ըլլայ չօլանալի
երկրը իւր սնուցած բնակչաց մէջ
բաժնել կը տեսնեմք որ մէկ քառա-
կուսի փորձաւ տեղ կ'իյնայ 1829 հոգ-
ւոյ, մինչդեռ Նորվեգիայի մէջ նոյն-
չափ տեղը 82 հոգւոյ կ'իյնայ, և Ասիոյ
Ռուսաստանի մէջ դարձեալ նոյնչափ
տեղը 4 հոգի: Բաժին է, Ահաւասիկ
նոր վիճակագրէ մը քաղուած արդիւն-
քն երկրի մէկ քանի գլխաւոր գա-
ւառաց նկատմամբ:

Չօլանալի մէջ մէկ քառակուսի
փորձաւ տեղ կ'իյնայ 1829 մարդոց:
Վիւրդէմպէրի մէջ նոյնչափ տեղը
կ'իյնայ 1502 մարդոց

Անգլիոյ մէջ	1457 մարդոց
Չինաստանի »	1172 »
Գաղղիոյ »	1062 »
Հնդկաստանի »	925 »
Բրուսիոյ »	792 »
Սպանիոյ »	641 »
Տաճկաստանի »	324 »
Շուէտ և Նորվեգիոյ 82 »	
Ասիոյ Ռուսաստանի 4 »	

Տեսնուինք ինչոք, Մահը կրնայ հաս-
նիլ ամեն հասակի մէջ, կենաց առ-
ողութիւնը կրնայ երկարիլ կամ կարճ
լինի ըստ պարագայի և դիպուածոց:
Եթէ ընդհանուր տեսութիւն մ'ընենք
աշխարհիս վրայ ծնող և մեռնող մարդ-
կան վրայ, եթէ ի հաշիւ առնուին այն
մարդիկ որք դադար մը կեանք վարած
են երկրիս վրայ, և միւս կողմանէ
այն դժբաղդեալներն ևս որք հա-
զիւ կենաց ճաշակն առած իսկոյն մա-
հը գրկած են, վերջապէս եթէ բոլոր
երկրիս բնակչաց և սակաւակեաց մար-
դիկն իրարու վրայ հաշուենք, կը տես-
նենք որ, ըստ Տիւրքիոյի որ 1806 ին
կատարած է իւր հաշիւը, մարդիկ մի-
ջին հաշուով կ'ապրին 28 1/2 տարի:
Բայց արդի վիճակագրութեանց մէջ
քիչ մ'աւելի կ'ըլլէ մարդկային կենաց

միջին առողջութիւնը, որ է 33, 6 տարի:
Երեք պատճառաւ կ'ընդունուի սոյն
տարբերութեան 1. պատճառաւ առ-
րածութիւն գտնելը, 2. սովորու պա-
կասութիւնը, 3. կառավարութեանց
մէջ հասարակաց առողջութեան խը-
նամ տարուիլը: Սոյն երեք մեծ խը-
նամներն ալ 60-70 տարեկէ ի վեր է
որ կը գործադրուին:

Ինչ որ հասակներու մէջ մահը յա-
ճախ կը պատահի, և թէ քանի մար-
դոց մին կրնայ մինչև 100 տարեկա-
րի, սոյնը ցուցնելու համար Առող-
ջաբանք կառավարութեանց առաւար-
ներէն հաշուեցոյցեր քաղած են:
Հոս կը դնեմք պատկեր մը 1000 ծնն-
դեանց վրայ շինուած և Գաղղիոյ մէկ
գաւառին ժողովրդեան առաւարներէն
քաղուած, 1000 ծնած մարդոց մէջէն
մինչև 10 տարեկան հասնողներն եղած
են 534 հոգի:

Մինչև 20 տարու	415
» 30 »	424
» 50 »	306
» 70 »	133
» 80 »	44
» 100 »	1, 2

Ահա՛ ինչպէս փորձուած և
հաստատուած բան մ'է թէ մարդիկ
հետզհետէ ճեղու և բազմանալու վը-
րայ են: Վիճակագրութիւնը կը ցու-
ցնեն որ ծնունդը միշտ աւելի է քան
գիւճ: Միւթիւս հետաքրքրական հա-
շիւ մը կուտայ մարդկային ազգին աճ-
ման վրայ, և կ'ըսէ որ եթէ ամե-
կարդ հայր կամ մայր ըլլալու կարո-
ղութիւնն ստանալէն յետոյ ժամա-
նակ չը վաճենք և ամուսնանար, և
բնաւ արգելք մը չը պատահէր մարդ-
կային ազգին բազմանալուն, մարդիկ
հրաշալի կերպով պիտի բազմանային
և նոցա աճումը պիտի կատարուէր
ըստ երկրաչափական յառաջադիւ-
թեան, այսպէս 2, 4, 8, 16, 32 ևն:

Բայց սակայն մարդկային կենաց
համար պէտք եղած անդեմն նիւթե-
րն նուազ առատ են, և կ'եմին ըստ
թուաբանական յառաջադիւթեան
այսպէս 1, 2, 3, 4, 5 ևն:

Ուստի սոյն տեսութիւնէն կը հետե-
ւի թէ մարդիկ աճուան կերպով և ա-
ռատութեամբ պիտի աճեն, եթէ ար-
գելներ չ'ըլլային չիւրախութիւն սոյն
աման:

Ժողովրդեան աման և բազմանա-
լուն արգելքներն երկու կարգ են. 1.
նախնական արգելքներ, որք զծնուն-
դը կարգելուն, 2. աւելի քաղաքներ
որք զմարդիկ կը կործանեն և կը մեռ-
ցնեն տարածում:

Նախնական արգելքներն են զեղխու-
թիւն, առաւապանք, ամուրի կեանք,
պոռնկութիւն և բազմակրթութիւն:

Աւերիչ արգելքներն են, անյարմար
բնակութիւններ, տնտեսական սնունդ,
ոգելից բազմեաց զղորում, չափազանց
չաւալ կերութեամբ, նոթութիւն, սով,
պատերազմ և հիւանդութիւններ:

Սակայն մարդկային ազգին աճումը
սոյն բազմութիւ արգելիչ պատճառնե-
րուն դէմ ընդհարելով դարձեալ կը
յառաջադիւթէ, և ժողովուրդը օր քան
զօր տակաւին բազմանալու վրայ են:

Միհրան Վարդապետան

ՄԱՆՈՒՄ ԻՅՈՒՆ
ԳԵՂԱՊԵՏ Ե. ՓԵՆՈՍԵԱՆ
Գալաթիոյ Բէնէլ մայիս բազարին
Փ. 21 իսկի խանութ